

Pospíšil, Ivo

Dostojevskij: pro, nikoli proti

Новая русистика. 2022, vol. 15, iss. 2, pp. 74-80

ISSN 1803-4950 (print); ISSN 2336-4564 (online)

Stable URL (DOI): <https://doi.org/10.5817/NR2022-2-7>

Stable URL (handle): <https://hdl.handle.net/11222.digilib/digilib.77078>

Access Date: 16. 02. 2024

Version: 20221221

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

Вишенкой на торте являются цитаты о романе «*Анна Каренина*» великих людей, живших в разные эпохи. Кажется, что автор не зря разместил их в конце книги: это лучше, чем любые выводы. Роман «*Анна Каренина*» остается актуальным и интересным. Часть смыслов для читателя утрачивается, часть — приобретает, тем и хорош этот роман. Поэтому самое время перечитать его, а потом обратиться к книге Басинского, чтобы восхититься красотой его трактовок или, может быть, поспорить с ним.

Таким образом, если вы хотите узнать о романе что-то радикально новое — эта книга не для вас. Но «*Подлинная история Анны Карениной*» станет лучшим выбором для тех, кто хочет вернуться к старой доброй классике и отвлечься от безумия сегодняшнего дня.

Ганна Павловская

Библиография:

BASINSKIJ, P. V. (2022): «*Podlinnaja istorija Anny Kareninnoj*». Moskva. <<https://www.litres.ru/pavel-basinskiy/podlinnaya-istoriya-anny-kareninoy/>>. [online]. [cit. 28.09.2022].

<https://doi.org/10.5817/NR2022-2-7>

Dostojevskij: pro, nikoli proti

ČERVINSKAJA, O., DZYK, R.: *Dialog: Pro (za) F. M. Dostojevskogo*. Siedlce: Wydawnictwo Naukowe Instytutu Kultury Regionalnej i Badań Literackich im. Franciszka Karpińskiego, 2021. 356 s. ISBN 978-83-66597-27-3, ISSN 2720-4316.

Dvě Dostojevského výročí (1821–1861) v roce 2021 vyvolala v život stovky, možná i tisíce různých reakcí, publicistických, esejistických, polemických (například i v souvislosti s válečnými událostmi ve východní Evropě se v něm hledaly kořeny ruského imperiálního myšlení), ale i ryze vědeckých. Když mluvíme o české rusistice, nelze pominout – mimo jiné – také speciální číslo časopisu *Slavica litteraria*, který vydává Ústav slavistiky na Masarykově univerzitě a její Filozofické fakultě,¹ kam

1 Speciální číslo *Slavica Litteraria* 2022, č. 1, s. 9–110, o F. M. Dostojevském. Viz naši úvodní studii *Několik úvodních slov a reflexí k dvojímu výročí F. M. Dostojevského (1821–1881)*. *Slavica litteraria* 2022, č. 1, s. 9–14. L. Heller, R. Mnich: *Разговор о Фёдоре Достоевском*; Olga Tabachnikova:

přispěli i oba autoři přítomné publikace, kteří svou knihu nazvali polemicky vůči klasické publikaci Viktora Šklovského *Za i protiv: zametki o Dostojevskom* (Moskva 1957).

Rozsáhlá, doširoka rozvětvená monografická studie pokrývá čtyři základní okruhy. První se nazývá *Obščije kontury* a obsahuje pozoruhodnou studii o tvůrčí metodě Dostojevského a praxi překládání. Autoři sledují vydávání překladu Evženie Grandetové, čerpající také z Alfreda Bema a jeho pozdních ruských vydání (původní vyšly v Praze). Ukazují, jak se stopy poetiky Honoré de Balzaca (který, jak známo, byl spojen s územím dnešní Ukrajiny, kam jezdil za polskou statkářkou Ewelinou Hańskou, roz. Rzewuskou, 1805–1882, která si ho nakonec vzala – je pohřbena na známém pařížském hřbitově Père Lachaise – a snil o tom, že by se jako monarchista a obdivovatel ruské autokracie stal carovým ministrem), jež míří právě k jeho překladatelské práci na Balzacově románu. Autoři v závěru mluví o sentimentalisticko-romanticko-realistické syntéze v díle Dostojevského, která vede k jeho představě „realismu ve vyšším/nejvyšším slova smyslu“, ale spíše bych řekl, že jeho dílo není ani tak syntézou těchto poetik jako spíše – na rozdíl od Balzaca, který překonává vliv preromantismu a romantismu, např. gotického románu, viz Charles Robert Maturin a jeho *Poutník Melmoth* (*Melmoth the Wanderer*, 1820) – obrovským průnikem všech těchto přístupů, jichž autor využíval např. v polemice s naturální školou v *Chudých lidech*, již volbou epistulárnosti, tj. s raným ruským realismem, a podobně překonával realismus ve všech svých románech, zejména v „kosmickém románu“ *Bratři Karamazovovi*. Řekl bych tedy, že zásadní byla Dostojevského romantická poetika nebo její principy, které se prosazovaly v polemice, jakési jednotě celého díla, až nakonec vyvěřely v blízkosti moderny, jež má, jak známo, romantický základ. Sluší se asi také připomenout, že autor, jenž Poláky kritizoval a ukazoval je jako Velkorus spíše v negativním světle, byl silně ovlivněn svým přítelem z mládí, rusifikovaným Polákem, rodákem z Voroněžské gubernie, Ivanem Nikolajevičem Šidlovským (Szydlowski, 1816–1972), jenž mu ukázal krásu romantismu, sám básník, ale paradoxně také úředník ruského ministerstva financí. V tomto případě je překlad Balzaca ještě významnější, než by se zdálo, i když na cestě k vrcholu své tvorby prošel Dostojevskij různými clonami, včetně Dickense a Thackerayho.

*Достоевский в англоязычной аудитории: опыт преподавания «Преступления и наказания» британским студентам; М. Urtinceva: Риторика Достоевского-публициста («Дневник писателя»): к вопросу о коммуникативных особенностях стиля; Červyns'ka, O., R. Dzyk: Переводческий опыт Достоевского: у истоков становления авторского метода; Stephanie Cirac: Alfred Bem sur Dostoevskij; de la biographie au dictionnaire: l'influence de la psychanalyse dans les études littéraires; Patrik Lekeš: Вопросы самоубийства в произведении Достоевского «Кроткая» (психологический подход); R. Dzyk: Вариации «мистической реальности» Фёдора Достоевского в романе *Sous le soleil de Satan* Жоржа Бернаноса.*

Další kapitola prvního oddílu *Paradigma ditja i interpretacija Dostojevskogo* ukazuje klíčový motiv, jenž jako červená nit prochází dílem autora, samozřejmě můžeme také odkazovat na Dickense, anglický dětský a námořnický román, který o sto let později na bázi dystopie varioval nositel Nobelovy ceny William Golding v *Pánovi much* (*Lord of the Flies*, 1954). Autoři vedou linii až k *Bratrům Karamazovovým*, v nichž právě Aljoša je příkladem onoho zrna podle Lukáše, které se ujme. Současně paradoxně mnišský život, jenž vede starec Zosima, ústí v to, že on sám žehná manželství – zrno, semeno (zerno, semja) se musí realizovat podle svého duálního (dvojného) určení [ČERVINSKAJA, DZYK 2021, 41]. Důraz na receptivní fázi přečtení románu se uplatňuje v další kapitole o *Výrostkovi*. Jestliže román definujeme jako zpovědní (konfesionální) – což je mimochodem zase typický romantický žánrový útvar – vylučuje jeho kritiku jako přesyceného a umělého [ČERVINSKAJA, DZYK 2021, 53]: dodal bych rozbíhavého, disperzního, neboť právě to je znakem konfesionality. S odkazem na Michaila Bachtina (teprve pohled na kulturní jevy zvnějšku, z cizího prostředí umožňuje rozkrýt tento jev hlouběji) píšou autoři o tématu Betsabé a Versilovovi (rusky zvukově jasněji: Virsavija i Versilov). Betsabé/Batšeba, hebrejsky עבשה ב, „dítě přísahy“ je známý starozákonní příběh, dosti využívaný v modernější literatuře, dokonce v nečekaných žánrech (viz např. jednu detektivní povídku Arthura Conana Doylea s Sherlockem Holmesem). Klíčové slovo „Virsavija“/„Betsabé“ buduje podle autorů onen horizont očekávání (Erwartungshorizont) v recepci estetiky a determinuje tvarovou podobu artefaktu. Ve *Snu směšného člověka*, který vyšel jako součást (duben) *Deníku spisovatele* roku 1877, prosvítá dialog s Goethovým *Faustem*, jenž utváří kontrapunkčnost díla. První oddíl uzavírá rozsáhlá kapitola o „normálním člověku“ podle Dostojevského. Mimo jiné s odkazem na Dmitrije Karamazova, příkladu hříšníka, ukazují autoři Dostojevského představu: normální člověk je ten, který si uvědomuje svou hříšnost a vrací se k své podstatě.

Druhý oddíl *Intertekstual'naja paradigma Dostojevskij* se dotýká problematiky, která má ovšem své předchůdce v méně sofistikovaných terminologiích a metodologiích minulosti, např. v psychologické metodě, sousloví „technologie objektivizace autorského subjektu/já“, neboť spisovatel vystupuje vzhledem k dílu v různých podobách, a to vše bylo už kdysi analyzováno. Pojetí autorů v přítomné knize je modernější, ale spíše bych řekl, že módnější: jednak vycházejí z lingvistického významu pojmu „paradigma“, tedy souhrnu všech tvarových potencií lexikální jednotky, ale také receptivní síly paradigmatu spisovatele (Dostojevskij) v textovém poli, což je zase spojuje s kdysi populární koncepcí Pierra Bourdieua související s teorií polí (théorie des champs), jež zase vychází z teorie sémantických polí (les champs sémantiques), 60. let 20. století. Možná bych viděl pozitivum tohoto autorského zájmu v paradigmatickém prolnutí vícero pojetí v jednom uzlovém prostoru.

Velmi podnětná, byť nenová, je kapitola o Dostojevském ve Francii konce 19. století: to je samozřejmě důležité. Nejen Francie, ale hlavně fin de siècle dokládají

dávno známou spojitost Dostojevského a moderny. Dostojevskij byl recipován z velkých Rusů později, pravděpodobně také „zásluhou“ jeho „nepřítele“ Ivana Turgeněva, systematického propagátora Ruska a ruské literatury ve Francii a vůbec na Západě. Nicméně, i když byl pro mladé francouzské čtenáře šokující již Lev Tolstoj s anomální strukturou *Vojny a míru*, kterou sám ani nepovažoval za román (rozhodně nejde o balzakovský typ dramatického románu), Dostojevskij byl šokem dvojnásobným, pravděpodobně i proto, že obnažoval nezbytí vnímat transcendentno v moři pozitivistické a postpozitivistické materialistické skepse až ateismu. V kapitole o modernistickém pojetí Dostojevského u Andrého Gida jde o volné pokračování předešlého, stejně jako u Georges Bernasose („mystická realita“ – „mističeskaja real'nost“). Spojitost Dostojevského a paradigmatu francouzského „nového románu“ jsou také zjevné, snad už tím, že u pramenů tohoto typu románu stála původem Ruska Nathalie Sarrautová (1900–1999), vlastním jménem Natalja Iljinička Čerňovskaja, není náhoda, stejně jako to, že kromě jejího románu, zejména *Portréty neznámého* (*Portrait d'un inconnu*, 1948, nové vydání 1956), to našlo zřetelné vyjádření v eseji *Věk podezírání* (*L'Ère du soupçon*) v tomtéž roce 1956, kdy se objevuje nové vydání uvedeného románu. Lze říci, že takřka všichni významní a jen trochu experimentující francouzští romanopisci 40.–70. let 20. století byli Dostojevským silně infikováni. Potom pokračuje vějíř intertextuality: francouzská interpretace ruského nihilismu – Dostojevskij podle Andrého Glucksmanna (1937–2015) v *Dostoïevski à Manhattan* (2002), údajná přítomnost Dostojevského v románu Michela Houellebecqa (roč. 1956) *Možnost ostrova* (*La Possibilité d'une île*, 2005), najdeme tu i analýzu utopického modelu světového uspořádání. Zde bychom k řadě věc – zvíře – člověk – nadčlověk (vzpomeňme na Lermontovova *Hrdina naší doby* a úvodní kapitolu či povídku Bela; mohli dodat koncepci Teilharda de Chardin, o němž se kniha bohužel nezmiňuje, tedy příklad neotomismu, který vytváří podobný řetězec, ale i z jiných zdrojů mířící k jinému určení). Podobně je tomu v analogicky laděných kapitolách o antropologii. Klíčové je zde jméno Houellebecqovo a není divu: vždyť chaotičnost, z níž vyrůstá i Dostojevskij hledající po celý život zachycení a uspořádanost vyššího řádu, je charakteristická pro rodinné pozadí a život a názory tohoto francouzského spisovatele a podivuhodného filozofa (rodina se sklony k stalinismu a islámu, poněkud bouřlivý osobní život, láska ke krajnostem a propastem myšlení). Je zřejmé, že materiálová orientace autorů knihy zejména na frankofonní recepce Dostojevského má raison d'être – Francouzi – jako ostatně všichni Románi – vždy Rusko a Rusy obdivovali, včetně krajností. Dokládá to i další z nich Frédéric Beigbeder (roč. 1965).

Zájem o Haličana Bruna Schulze je z hlediska autorů jako Ukrajinců pochopitelný. Využijeme zde našeho marginálního příspěvku v internetovém časopise *Proudy*: „Pravda je, že svůj osud spojil s polštinou a polskou kulturou, po matce (jako třetí dítě Jakuba a Henrietty Schulzových z židovské rodiny) byl také německy mluvící.

Po maturitě studoval ve Lvově (Lwów, Lviv, Lemberg) na polské škole technické architekturu, ale studium pro nemoc nedokončil. Kvůli nemoci byl v době první světové války také vyreklamován z rakousko-uherské armády a strávil ji v lázních a také ve Vídni, kde se zapsal na místní uměleckou akademii (Akademie der Künste). Po návratu do Drohobyče neopouštěl území tehdejšího Polska, snad s výjimkou cesty do Paříže, Dánska a Švédska. O této cestě, podniknuté lodí ve dnech 26.–29. srpna 1936 z Gdyně, tehdejšího jediného polského přístavu jako vyústění známého koridoru k Baltu, se zmiňuje autor populární monografie Jerzy Jarzębski (roč. 1947, řádný profesor emeritus krakovské Jagellonské univerzity, znalec díla Witolda Gombrowicze, Stanisława Lema) vlastně v jedné větě životopisného přehledu [JARZĘBSKI 1999, 224]. Pohled na mapu ukazuje, že přímá cesta z Gdyně do Stockholmu nemohla přes Dánsko vést (pokud by nešlo o velkou zajížďku), zvláště když si uvědomíme délku cesty (celkem 4 dny), Danzig (Gdaňsk) bylo svobodné město. Na cestě (i tak s malou zajížďkou) je ostrov Bornholm a na něm přístav Rønne nebo event. velká odbočka do Kodaně (København/Köpenhamn/Copenhagen), jen stěží Helsingør/Helsingborg) s Hamletovým hradem Kronborgem, ale to je opravdu málo pravděpodobné. Ani moji polští a ukrajinští přátelé, odborníci na Schulze, nevěděli. Ve dnech 4.–13. října 2011 se ve Stockholmu konala výstava o Franzi Kafkovi a Brunovi Schulzovi pod názvem *Masters of the Borderlands* (potom se pod nepřilíš zdařilým modifikovaným českým názvem *Mistři pohraničí*) konala také v Praze, a to zásluhou stockholmského Židovského muzea (Judiska Muséet) spolu s Českým a Polským centrem v hlavním městě Švédského království. Epizoda se Schulzovou krátkou skandinávskou cestou by si zasloužila samostatnou pozornost a příslušné pátrání.

Také jeho styky byly orientovány na polské autory: Stanisław Ignacy Witkiewicz, Zofia Nałkowska, která mu pomohla dostat se na literární dráhu (to je také poněkud retušovaná kapitola Schulzova života související ovšem s jeho politickými názory); legendární je jeho podíl na překladu *Kafkova Procesu* do polštiny a jeho vydání, kde je uveden jako překladatel, i když hlavní osobou tu byla spíše polská překladatelka také židovského původu Józefina Szelińska (1905–1991), jejíž klíčový podíl na překladu, do něhož Schulz zasahoval vpisy a opravami, byl uznán až o řadu let později. Důležitou byla také Schulzova korespondence a kontakt se spisovatelkou a filozofkou Deborahou Vogelovou (1902–1942, byla zabita v židovském ghettu ve Lvově spolu s manželem a synem), jež ve Vídni studovala filozofii (doktorát získala disertací o Hegelově vlivu na estetiku Józefa Kremera, 1806–1875), v Krakově polskou literaturu a ve Lvově psychologii, psala polsky, ale také v jidiš a byla aktivní sionistkou. Multinacionální a multikulturní Halič, v níž vedle různých jazyků, kultur a náboženských denominací byla klíčová židovská populace spojující tradici německou s Polskem, Ukrajinou, Ruskem a řadou národů monarchie, zejména východní Halič – právě pro svou multikulturnost – byla prostorem, kde se dařilo magické literatuře typické i pro

německo-českou Prahu (Gustav Meyrink, 1868–1932, ovlivněný atmosférou staré Prahy, člen teosofické lóže Zum blauen Stern, kde se sešel např. s Emanuelem z Lešehradu nebo Juliem Zeyerem; Franz Kafka aj.; mimochodem novější bádání i práce českých záhadologů, např. Arnošta Vašíčka, ukázaly v souvislosti s hypotézami a pokusy o dešifraci tzv. Voynichova rukopisu, na řadu tajemství spjatých s těmito osobnostmi, které asi věděly více, než se dosud předpokládalo). Magická literatura jako plod evropské moderny, která se zrodila z multikulturní atmosféry monarchie v centrech, kde se spojovala judaistická tradice a kabala s jinými denominacemi, jako byla Vídeň, Praha, Buda a Pešť, Krakov, Lvov aj., zasažená ornamentálním a dekorativností secesního typu a kultivací tajemství, záhad, magie a mýtů, načas po vlně revolucí a převratů ve 20. století odplynula, ale znovu byla objevena za módy mytologické a magické literatury nazvané ruskými emigranty v Paříži žurnalistickým termínem „magický realismus“ a vztažené později k hispanoamerické produkci druhé poloviny 20. století. Ukázalo se, že právě vrcholy této literatury „magického realismu“ nevycházely jen z domácích tradic a kultur hispánské Ameriky, ale hlavně z čtyř středoevropské multikulturní moderny, jak přiznávají jak Jorge Luis Borges, tak Gabriel García Márquez nebo Alejo Carpentier (narodil se v Lausanne, pokládán je za kubánského spisovatele, ale je synem Francouze a Rusky), tedy z poetologického podloží, jež spoluvytvářel i Bruno Schulz.“ [POSPÍŠIL 2020a].

Spojitosť Schulze a Kafky je frapantní o to více, že jméno Franze Kafky v knize nenajdeme a to je zase erbovní české téma: oba autoři tvořili na hraně různých prostředí, v nichž se Dostojevského hledání aplikovalo poměrně snadno. Snad se přišť autoři na tuto problematiku zaměří více, když už u nás máme skvělé příklady Františka Kautmana (1927–2016) v knihách *F. X. Šalda a F. M. Dostojevskij* (Academia, Praha 1968), *Literatura a filosofie* (Svoboda, Praha 1968), *Dostojevskij, věčný problém člověka* (Samizdat, 1976, později např. Academia, Praha 2004) *Svět Franze Kafky* (Torst, Praha 1990) a *Franz Kafka* (Rozmluvy, Praha, 1992) a Slovaka Andreje Červeňáka (1932–2012), autora knih *Človek v literatúre: Dostojevskij a súčasná literárna veda*. (1. vyd., Slovenský spisovateľ, Bratislava 1986) a *Tajomstvo Dostojevského: F. M. Dostojevskij v recepcii*. (Nitra 1991). Podobně překvapuje absence Oswalda Spenglera, jenž souvisí s některými tématy ruského kulturního paradigmatu, ale také s kapitolou o Dostojevském jako historiografovi v *Deníku spisovatele*.² Zde jde zejména o Dostojevského postoj k balkánské válce let 1876–1877 a k postavě generála M. G. Čerňajeva. Viděl bych *Deník spisovatele* a Dostojevského jako historiografa coby stěžejní, klíčovou otázku jeho tvorby, dokonce bych řekl jako centrum jeho tvorby a výběžek jeho postavení na hraně belles lettres a věčné literatury (Sachliteratur). O tom ostatně pojednává nitranská a brněnská rusistka a germanistka Lenka Odehnalová (Paučová) ve své

2 Viz naši stať v spenglerovském sborníku: [POSPÍŠIL 2020b, 122–151].

objevné disertaci, která vychází jako knižní monografie [ODEHNALOVÁ 2022]. Kapitola o Dostojevském v ukrajinské literární vědě potvrzuje známou skutečnost, že východoslovanské literatury vytvářely rozsáhlý vzájemně propletený komplex a dílo Dostojevského – nehledě na všechny protikladnosti nebo právě proto – stojí ve středu ukrajinské recepce ruské literatury. Kniha dvou bukovinských literárních vědců z Černovic je komplexní v tom smyslu, že sestavuje různé náhledy, průzory a sondy související s dílem Dostojevského, aniž by usilovala o monografickou syntézu: především je zde Dostojevského dílo jako objekt intertextuality, jako průsečík minulosti a současnosti a jako permanentní nositel a šířitel poetologických impulsů světové literatury.

Ivo Pospíšil

Bibliografie:

JARZEBSKI, J. (1999): *Bruno Schulz*. Wrocław.

ODEHNALOVÁ, L. (2022): *Dostojevského Deník spisovatele v kontextech a konfrontacích*. Brno (v tisku).

POSPÍŠIL, I. (2020a): *Bruno Schulz: několik marginálií a souvislostí*. *Proudy* 2020, č. 2, <https://www.phil.muni.cz/journal/proudy/filologie/materialy/2020/2/pospasil_schulz_marginalia.php#articleBegin>. [online]. [cit. 25.08.2022].

POSPÍŠIL, I. (2020b): *Osva'd Špengler i češskij kontekst (marginal'nyje zametki)*. In: BLAŠKIV, O., MNICH, R. (red): *Osva'd Špengler i slavjane*. Siedlce, s. 122–151.

<https://doi.org/10.5817/NR2022-2-8>

Publikace zaplňující mezeru

ULBRECHTOVÁ, H., VLČEK, R. (eds): *Poloostrov Krym: od křižovatky kultur k ruské kolonii: Řecko – Řím – Byzanc – Osmanská říše – Krymský chanát – Ruské impérium – Sovětský svaz – Ukrajina – Ruská federace: kolektivní monografie*. Praha: Slovanský ústav AV ČR, v. v. i., 2022. 382 s. ISBN 978-80-86420-85-1.

Recenzované publikaci patří jedno klíčové prvenství – jedná se o první českou obsáhlou publikaci o kultuře, dějinách a vnímání Krymu v ruském a ukrajinském prostředí. Česká věda není samozřejmě natolik personálně široká, aby mohla publikačně pokrýt současný svět v jeho celistvosti. To ostatně ani nikdy nebylo jejím